Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Laihonen, Petteri

Title: Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban, 'The Linguistic Landscape of Two Hungarian villages in South-West Slovakia'

Year: 2012

Version:

Please cite the original version:

Laihonen, P. (2012). Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban, 'The Linguistic Landscape of Two Hungarian villages in South-West Slovakia'. Fórum Társadalomtudományi Szemle - Forum Social Science Review, 14(3), 27-49.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 27

PETTERI LAIHONEN

Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban[1]

PETTERI LAIHONEN
The Linguistic Landscape of Two Hungarian Villages in South-West Slovakia

81`244
81`242
81`246.2
316.3(=511.141)(437.6)
342.725(437.6)

Keywords: Linguistic Landscape. Hungarian Villages in South-West Slovakia. Language Policy. Language Ideologies.

Bevezetés

A vizuális nyelvhasználat kutatása a „nyelvi tájkép" (ang. *Linguistic Landscape*) címszó alatt önálló kutatási területté nőtte ki magát az utóbbi tíz évben. A nyelvi tájkép definíciójaként leggyakrabban a következőt szokták idézni:

> A hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái adják az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét. (Landry–Bourhis 1997, 25. p.).[2]

Az idézetben felsorolt vizuális nyelvhasználati helyszínek a québeci nyelvi helyzetet statisztikai megközelítésben kutató Landry és Bourhis (1997) szerint jelzésértékűek az adott területen lakó nyelvi közösségek nyelvi vitalitását illetően. Tőlük származik a feliratok két alapfunkciójának – kommunikatív és a szimbolikus – megkülönböztetése is. Tehát a feliratok nyelve egyrészt információt közöl az idegenek számára a lakosság nyelvi összetételéről, másrészt mutatja a nyelvek státusát. A kisebbség nyelvének vizuális használata növeli annak presztízsét, és pozitívan befolyásolja szóbeli használatát is. A hatalmi helyzetben levők nyelve általában felül vagy elöl van, illetve nagyobb méretű is lehet.

1. A kutatás a Finn Akadémia 137718-as számú ösztöndíj-támogatásával készült. Köszönöm a rétei és vásárúti adatközlők, közreműködők segítségét, nélkülük a kutatás nem valósulhatott volna meg. Hálásan köszönöm még Lanstyák Istvánnak, Szabómihály Gizellának, Misad Katalinnak és Nagy Noéminak a tanulmányhoz fűzött értékes megjegyzéseit.
2. Itt és máshol az angol szakirodalomból vett idézeteket saját fordításomban közlöm.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 28

A táblák és a feliratok (geo)szemiotikai alapú vizsgálatát Scollon és Scollon (2003) könyve alapozta meg. A későbbi kutatások már különféle vizuális nyelvhasználati módokkal foglalkoznak: megkülönböztetés nélkül érdekes lehet akár a számítógépek képernyőin megjelenő vagy a névjegykártyákon használt nyelv (l. Shohamy–Waksman 2009). Például elgondolkodhatunk azon, hogyan értelmezhetőek a szlovákiai magyar polgármesterek, politikusok nemritkán egynyelvű szlovák névjegykártyái. A kutatási terület mára már rendkívül kiterjedtté vált. Ben-Rafael és mtsai. (2010) szerint az egyes nyelvi tájképek elemeit a következő tényezők magyarázhatják: 1. hatalmi viszonyok, 2. kommunikatív célok 3. önkifejezés, 4. kollektív identitás kifejezése. E magyarázati modellek mindegyike megjelenik jelen vizsgálatban is, ugyanakkor időnként egyszerre több magyarázat is érvényes lehet a feliratok megrendelőinek szándékát vagy a táblákat olvasók értelmezését illetően.

A későbbi kutatások már megállapították, hogy az etnolingvisztikai vitalitás nem mindig függ szorosan össze az adott nyelv vizuális jelenlétével. Egyrészt vannak nagy nyelvi vitalitást más formában felmutató bevándorlócsoportok, amelyek nem tartanak igényt a vizuális nyelvi jelenlétre (Barni–Bagna 2010), másrészt néha a kisebbséget pártoló rendelkezések kötelezővé teszik a kisebbségi nyelv vizuális használatát olyan közösségekben, ahol a fiatalabb korosztály az adott nyelven már nem rendelkezik írásbeliséggel (Lou 2010). Hasonlóan érthető, hogy bizonyos helyzetekben a magyar feliratok megjelenése csupán „látszatintézkedés" lehet, ha közben az adott intézményben nem használható a magyar nyelv.[3] Összességében az újabb kutatások már nem feltételeznek egyértelmű és univerzális összefüggéseket a nyelvi tájkép elemei és egy másik változó vagy jelenség között, hanem úgy vélik, mindig az adott terepet és annak kontextusát kell megismerni, illetve ahhoz igazítani az értelmezési keretet (Scollon–Scollon 2003, 124. p.).

Nyelvészeti érdeklődés tükröződik azok mögött a kutatások mögött is, amelyek a kontaktusjelenségeket térképezik fel a kisebbségi feliratokban. A fordítástudomány művelői viszont a két- vagy többnyelvű feliratok iránt érdeklődnek.

Ebben a tanulmányban a legújabb kutatási áramlatot követem, amely a nyelvideológiákban keresi az adott nyelvi tájkép magyarázatát (l. Jaworski–Thurlow 2010, 11. p.). A nyelvideológiák kutatása a beszélő, a nyelv és a világ kapcsolatáról szóló metapragmatikai/metanyelvi feltevések elemzése (Gal 2006, 388. p.). A feliratok esetében a nyelvideológiák kutatása annak elemzése, hogy a táblákat állítók, a táblákat olvasók milyen nyelven kívüli összefüggéseket, jelentéseket feltételeznek a nyelvválasztást, annak szemiotikai tulajdonságait vagy elhelyezésüket illetően. Shohamy (2006, 110–111. p.) rendszere alapján a nyelvi tájképnek közvetítő szerepe van a nyelvpolitikai szintek között. A felső szintet a nyelvideológiák adják, a nyelvi tájképben – hasonlóan az iskolák nyelvi politikájához – pedig konkrét formát öltenek a hatalmon levők

3. Sokáig nem értettem az egyik kolozsvári kollégám véleményét, miszerint nem annyira sürgős a Babeş-Bolyai Egyetemen a kétnyelvű feliratok ügye, mivel, ahogy mondta, „ez nem tükrözné a valóságot". Vagyis, ettől a „látszatintézkedéstől" még nem lenne több magyar nyelvű szak, tanszék vagy kar.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 29

ideológiái, ugyanakkor a nyelvi tájkép – ahogy az iskolák helyzete is – hatással van a mindennapi nyelvhasználati döntésekre, nyelvi viselkedésre és a nyelvről való gondolkodásra. Továbbá a nyelvi tájkép lehet ideológiai harc színtere is (vagyis a nyelvi tájkép hathat az ideológiákra is), a magánemberek és (amennyire a törvények engedik) vállalkozók feliratai más ideológiákat követhetnek, mint a hivatalos vizuális nyelvhasználat. Ugyanígy a graffitik megszeghetik a szabályokat, illetve (nyelvi) aktivisták állíthatnak alternatív táblákat.

A nyelvideológiák kutatása jellegzetesen diskurzuselemzés. Hult (2009, 91. p.) szerint a többnyelvűségről szóló diskurzusok már abban is megfigyelhetőek, hogy az egyes nyelvek hogyan jelennek meg a nyelvi tájképben. Vagyis, milyen a nyelvek megoszlása, illetve milyen szemiotikai tulajdonságokat figyelhetünk meg a különféle feliratokon (Hult 2009, 92–93. p.). A nyelvideológiák közösségenként változnak, így kutatásuk a nyelvi tájkép feltérképezésén kívül ismereteket igényel a közösség tagjainak gondolkodásáról, a nyelvekkel és a feliratokkal kapcsolatos vélekedésükről.

Célom röviden két dél-szlovákiai falu nyelvi tájképének jellemzése, valamint annak tárgyalása, hogy a helybeliek hogyan értelmezik azt. Írásom része egy nagyobb kutatásnak, melynek célja a Magyarországon kívüli magyar többségű régiók nyelvi helyzetének és az ehhez kapcsolódó vélekedéseknek a vizsgálata és összehasonlítása. A magyar kisebbségek különlegesek abban a tekintetben, hogy több állam bizonyos régióiban helyi többséget alkotnak, így nagyban hozzájárulnak az európai nyelvi és kulturális diverzitáshoz.

A nyelvi tájkép vizsgálata időszerű is, mivel ezek a régiók mindeddig szinte teljes egészében elkerülték a nemzetközi kutatások figyelmét. Magyar kutatók is csak az utóbbi időben – Kárpátalján már korábban (l. Beregszászi 2005) – kezdtek érdeklődni a téma iránt. Szlovákia esetében Szabómihály Gizella (2011) foglalkozik a nyelvi tájképpel hozzám hasonló megközelítésben, illetve a Fórum Kisebbségkutató Intézet idevágó adatgyűjtése, kiállítása is jelzi a téma időszerűségét (l. Mrva–Szilvássy 2011). Remélhetőleg jelen tanulmány is elősegíti az összegyűlt anyag további elemzését.

Nemzetközi kontextusban mindeddig Sloboda (2009, 173. p.) foglalkozott érintőlegesen Dél-Szlovákia nyelvi tájképével. Véleménye szerint a többségi nemzet attól tart, „hogy a magyarok nem lojálisak a fiatal szlovák államhoz, és Dél-Szlovákia elszakadhat". Továbbá azt írja, hogy ezen többségi félelmek miatt a régió nyelvi tájképének megítélése eltér a többi európai kétnyelvű régióétól.

A nyelvi tájkép nyelvtörvények általi szabályozása szintén olyan tényező, amelyet a vizsgálat során nem lehet figyelmen kívül hagyni. A szlovákiai törvények részletesen előírják, hogy a nyelvi tájkép egyes elemei milyen nyelven és milyen szórendben, formában illetve térben jelenhetnek meg. A szlovákiai nyelvtörvények megalkotását elsősorban az említett többségi félelmek vezérelték.

A nyelvi tájkép leírása után azt is érdemes megvizsgálni, hogy az adott tájképpel kapcsolatos törvényi rendelkezéseket hogyan fogadják és értelmezik a feliratokat megrendelők és olvasók. Dél-Szlovákia esetében arra is oda kell figyelni, hogy mennyire élnek vizuális nyelvhasználati jogukkal az ott élők, illetve milyen törekvések vannak a nyelvi tájkép megváltoztatására. Ahogy látni fogjuk, itt nemcsak a helyi politikai vezetőkre vagy vállalkozókra kell gondolni, hanem akár egyszerű emberekre is, akik táblát állítanak saját portájukon.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 30

Jelen dolgozatomban nem célom a szlovákiai nyelvtörvények részletes elemzése, már csak azért sem, mert tapasztalatom szerint a megvizsgált falvak lakói közt kevesen vannak, akik akkora részletességgel ismernék a törvények lehetőségeit, mint amilyet pl. a Fórum Kisebbségkutató Intézet és Anyanyelvünkért Polgári Társulat közös kiadványa (*Nyelvi jogok Szlovákiában* 2010) kínál. Többen nálam látták először az említett kiadványt.[4] A részletek helyett az emberek inkább a törvények általános ideológiáját ismerik, amit röviden érdemes elemezni szociolingvisztikai szempontból.

Az államnyelvtörvény 2009-es szigorítását az akkori szlovák kormány a következőképpen indokolta, eredetiben angolul (*The Language Act…*, kiemelés az eredetiben):

> *Hivatalos közlemények, kulturális és más eseményekről szóló hirdetmények, nyilvános helyeken látható hirdetések és reklámok gyakran csak magyar nyelven jelennek meg.* A szlovák nyelv mellőzése nyilvános helyzetekben Szlovákia vegyes nemzetiségű területein gyakran okoz anyagi károkat a szlovák nemzetiségű állampolgároknak és megakadályozza teljes körű befogadásukat közvetlen lakókörnyezetük társadalmi életébe és a munka világába… *Tehát a szlovák állampolgárok ismétlődő diszkriminációjával találkozhatunk saját államuk területén.*

A fenti indoklás rámutat arra, hogy a törvényalkotó az egy állam=egy terület=egy nyelv ideológiát követi. Továbbá érdemes megjegyezni, hogy a magyar kisebbségre mint veszélyforrásra mutat rá, ami ellen külön törvényi védekezés indokolt a szlovák nemzetiségű állampolgárok érdekében.[5] A Velencei Bizottság (*Opinion on the Act…* 2010, 10. p.) ezt a hozzáállást legitimnek tekinti.

A domináns európai demokráciafelfogás, amely az egy államalkotó nemzetből indul ki, azt eredményezheti, hogy a magyar többségű településeken sem élvezheti a magyar nyelv vizuális használata a jogi egyenlőséget. Való igaz, a Velencei Bizottság is sok gyakorlati kérdésben a kisebbségi nyelveket beszélő egyének és magyar intézmények egyenjogúsága mellett tör lándzsát (gyakran a magyar intézmények, vállalkozások kötelező szlovák nyelvhasználatból adódó többletköltségére hívja fel a figyelmet).

A szlovákiai nyelvtörvények részleteiket tekintve nem túl szigorúak, legalábbis a falvak nyelvi tájképét illetően. Igaz, nem állja meg a helyét az sem, amit több szlovák értelmiségi állított, hogy csupán a „szlovák plusz" elven alapulnának. Például térképek, pecsétek, igazolványok, közlekedési táblák esetében kifejezetten tiltják a kisebbségi nyelvek használatát, amire sajnos egyáltalán nem szoktak figyelmet fordítani az európai jelentések. A szlovákiai nyelvtörvényekről talán elmondható, hogy ideológiájukban nagyon szigorúak, durván kisebbségellenesek, de a gyakorlatban – éppen a nemzetközi szerződések, a kisebbségvédelmi és a kereskedelmet védő globalizációs szabályozás miatt – sok mindent megenged(né)nek.

4. A nyelvtörvények ismeretével eddig többek között Langman és Lanstyák (2000), valamint Simon (2010, 50–53. p.) foglalkozott.
5. Az államnyelvtörvény 2009-es szigorításának indoklásával kapcsolatban részletesebben l. Szabómihály 2009.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 31

A fentebb idézett törvényindoklás azt is állítja, hogy Dél-Szlovákiában a feliratok és táblák gyakran csak magyar nyelvűek lennének. Inkább az a benyomás marad meg a turistában – amely egybeesik Szabómihály véleményével (2009) –, miszerint az igen kevés kétnyelvű tábla mellett nagyrészt egynyelvű szlovák feliratok vannak. Elképzelhető ugyanakkor, hogy a dél-szlovákiai magyarok nem élnek a törvény lehetőségeivel. Tehát adódik az a kutatási feladat, hogy empirikusan megvizsgáljuk a régió vizuális nyelvhasználatának nyelvi megoszlását, szabályszerűségeit, vizuális szemiotikáját, majd az emberek hozzáállásában keressük az így leírt helyzet magyarázatát.

A megvizsgált települések

A kutatásban két falun keresztül mutatom be a magyarlakta vidék vizuális nyelvhasználatának jellemzőit. Kiválasztásukkor azt tartottam szem előtt, hogy az egyik vegyes lakosságú település legyen, ami a magyar tömb nyugati szélén található, a másik pedig olyan, ahol nagyrészt (90% fölött) magyarnak vallják magukat a lakosok, és a tömb közepén helyezkedik el. Azért esett falvakra a választás, mert a dél-szlovákiai magyarok többsége falvakban él (l. Lanstyák–Szabómihály 2005). Így az eredmények valamelyest általánosíthatók a teljes dél-szlovákiai magyar többségű vidékre. A terepmunka és anyaggyűjtés 2011 novemberében történt, két-két hetet töltöttem mindkét faluban. A következőkben röviden bemutatom a településeken megfigyelhető magyar nyelvhasználatot.

Az első település az ezer feletti lakossággal rendelkező mátyusföldi Réte, amely Pozsonytól kb. 25 kilométerre fekszik. Réte a 1991-es és a 2001-es népszámlálás között elvesztette magyar többségét, és a legújabb adatok (2011-es népszámlálás) szerint már csak a lakosság 37%-a vallotta magát magyarnak (portal.statistics.sk). A szlovák többség elsősorban az új utcáknak köszönhető, amelyek Pozsony közelsége és a megvásárolható építési telkek (a korábban földművelésre használt területek 1992 után eladásra kerültek) miatt igen csábítóak a fővárosban dolgozók számára. A történelmi események közül megemlítendő, hogy a második világháború utáni deportálások és a lakosságcsere mély sebet hagyott a közösségen (l. Cséplő 1995).

Az itt készült kb. 20 interjú és kéthetes megfigyelés alapján elmondható, hogy a faluban közösségi nyelvcsere zajlik. Az idősebbek között vannak olyan egyének, akik nemigen beszélik a szlovákot, viszont ugyanezekben a családokban némelyik unoka már alig tud kommunikálni a nagyszüleivel, ugyanis csupán velük beszél magyarul. A befejeződött nyelvcsere jellemzője az, hogy olyan helyzetekben, ahol korábban normatív módon az egyik nyelvet használták, jelenleg a másik nyelvet használják (l. Gal 1979). Ez a folyamat a vége felé közeledik Rétén pl. az utcai köszönésben és a sírfeliratoknál. Iskolaválasztáskor a többség szlovák iskolába íratja gyermekét. Rétén az évente iskolaköteles kb. 10–12 gyerekből kb. 2 kerül az összevont magyar alapiskolába, a maradék 8–10 közül egyet-kettőt tartanak a településen magyardominánsnak. Egy szlovák interjúalany szerint a magyardomináns gyerekeknek nehézséget okoz a szlovák iskola. A magyar iskolában történt megfigyelésem szerint a gyerekeknek semmilyen nehézséget nem okoz a szlovák órán szlovákul kommunikálni a pedagógussal, habár alapnyelvként a magyart használják (pl. egymás között kizárólag magyarul

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 32

beszélnek). Bár természetesnek érzik, hogy a többség már a szlovák iskolába íratja a gyerekét, mégis sokan fontosnak vélik a magyar iskola jelenlétét Rétén.

A magyar nyelvet elsősorban a templomban és a kulturális eseményeken használják. Közösségi kétnyelvűség figyelhető meg a kocsmákban, az asztaltársaságok egyik pillanatról a másikra váltogatják a nyelveket. Olyan aktivisták, akik a magyar nyelvhasználatot nyilvánosság előtt vagy szervezett keretek között pártolnák, alig találhatók a faluban. Találkoztam viszont néhány családapával, akik családjukban kikötötték, hogy magyar iskolába járjanak a gyerekek, és hogy a családon belül csak magyarul beszéljenek. Esetleg „magyaros" neveket adtak a gyereküknek és kirándulási célként a magyarsághoz kötődő helyeket látogatják (Ópusztaszer stb.). Ettől függetlenül ezekben a családokban a gyerekeknek nem okoz gondot a szlovák nyelv használata (pl. szlovák nyelvű rajzfilmet néznek, ha nincs magyar), illetve munkájuk során az említett családapák is elsősorban a szlovákot használják.

A második település a Dunaszerdahelytől 10 kilométerre fekvő, kétezer fölötti lakosságú Vásárút. Vásárút egy viszonylag stabil magyar többséggel (a 2011-es népszámláláson 90%) rendelkező település, ahol a megfigyelhető szóbeli nyelvhasználat csaknem egyöntetűen magyar. Vásárúton nem érhető tetten nyelvcsere, az iskolaválasztásnál is természetesnek tartják azt, hogy minden szülő a faluban található magyar tannyelvű óvodába, alapiskolába járatja a gyerekét. Szlovák iskola egy közeli faluban található, de az adatközlők nem tudtak olyan vásárúti gyerekről, aki jelenleg oda járna, sőt a vásárúti iskolába már szlovák szülők is beíratták gyermeküket. Sokan aggódnak gyenge szlováktudásuk miatt, illetve amiatt, hogy az oktatási rendszer következtében az iskolában a gyerekek feltehetőleg nem sajátítják el a szlovák nyelvben szükséges kompetenciákat sem a továbbtanulás, sem a szlovák kortársakkal történő kommunikáció érdekében. A felnőtteket többnyire telefonon, munkájukhoz kapcsolódóan lehetett hallani szlovákul beszélni. Néhányan a felnőttek közül is megemlítették, hogy jobban kellene tudniuk szlovákul.

Nyelvi tájkép a számok tükrében

Statisztikai elemzés segítségével általános képet alkothatunk a falvak nyilvános térben elhelyezett feliratairól, arról, hogy milyen nyelvek láthatóak a településen, milyen arányban és milyen nyelvhasználati színtereken. A vizsgálat alapja egy körülbelül ezer fényképet számláló adatbázis, amelynek célja az adott települések vizuális nyelvhasználatának minél teljesebb feltérképezése. A fényképek készítésének időpontja 2011 novembere. A nyelvi tájkép kutatása sokáig jellegzetesen kvantitatív vállalkozás volt, és mint olyan, kétségkívül alkalmas a fent említett kérdések megválaszolására. Azonban az adott település vizuális nyelvhasználatának értelmezéséhez etnográfiái kutatásra és kvalitatív elemezésre is szükség van, ahogy az jelen kutatásomban is történik. Az általános helyzetkép ábrázolása előtt azonban szólni kell azokról a kétségekről is, amelyek az egyes táblák, feliratok kódolásához kapcsolódnak.

Nem létezik megegyezés azzal kapcsolatban, hogy mi számít önálló feliratnak (ha egy táblán van pl. egy logó, akkor az külön felirat?), mi számít egynyelvű feliratnak és mi két/többnyelvűnek (pl. a különféle neveket valamilyen nyelvűnek tekintsünk-e?). Az úgynevezett hibrid feliratok esetében egyáltalában van-e értelme bizonyos nyelvűnek

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 33

tekinteni a táblát? Illetve, ha a megvizsgálandó területen ugyanaz a felirat (típus) többször is előfordul, akkor ezt egy feliratnak számoljuk, vagy többnek? Például az utcanevek esetében el kell dönteni, hogy azokat egy feliratnak számítjuk, vagy az összes utcatáblát külön számításba vesszük-e? Ezekre a kérdésekre több eltérő megoldást lehet találni a szakirodalomban, egy adott döntés lényegesen módosíthatja az eredményt (l. Edelman 2009).

Mint kódolási egységet általában nem volt nehéz meghatározni az önálló feliratot. Ha az „alaptáblán" fordult elő másik (pl. graffiti), ezt külön számoltam. Jelen kimutatásban csak a „nyilvános" térben előforduló feliratokat veszem számításba. A „nyilvános" meghatározása szintén problematikus, és a nyelvtörvények esetében is gyakran vita tárgya, hogy mi számít nyilvánosnak vagy hivatalosnak. Gyakorlati célból pl. a sírköveket jelen esetben nem tekintem nyilvános szövegeknek, de a temetőkben előforduló egyéb táblákat igen.[6] Emellett általában a mindenki által látható, külső térben előforduló feliratokat számoltam össze. Persze, így is maradnak határesetek, például az iskola udvarán (ami már az iskola „belső" területe) előforduló táblák bekerültek a mintába, de pl. a vállalatok belső terei, udvarai nem. Továbbá minden feliratot csak egyszer vettem számításba, de ha annak valamelyik eleme (pl. rajz) eltérő volt, ezt külön számoltam. Ennek ellenére az utcatáblákat, információs táblákat csak egy feliratnak számoltam. Azt, hogy melyik felirat milyen nyelvű, ritkán volt nehéz eldönteni, neveket külön nem vettem számításba, hacsak nem ez volt az egyetlen eleme a feliratnak. Végül a statisztikai számításba gyakorlati okokból nem vettem bele a kisebb, véletlenül leejtett és otthagyott papírlapokat, szemetet, illetve az emlékművek koszorúinak szövegeit (amelyek nem olvashatóak a fénykép alapján), habár ezek mind tagadhatatlanul részei a tágabban értelmezett nyelvi tájképnek.

A nyelvi tájkép statisztikai vizsgálata összehasonlítható a népszámlálások eredményeivel, mindkettő hasonlóan nyújthat általános képet az adott közösség nyelvi helyzetéről (Cenoz–Gorter 2006, 67–68. p.). Így a nyelvi tájkép bemutatása előtt érdemes megtekinteni a vizsgált települések népszámlálási adatait:

6. Itt követem a korábbi tanulmányok gyakorlatát is, eddig ugyanis nem találkoztam olyan tanulmánnyal, amely összeszámolta volna a sírkövek feliratait. A magánsírok feliratai az államnyelvtörvény szerint sem tekintendők „nyilvánosnak", rájuk az államtörvény nem vonatkozik (*Nyelvi jogok Szlovákiában…* 2010, 26. p.).

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 34

1. grafikon. 2011-es népszámlálási adatok (anyanyelv szerint,[7] portal.statistics.sk)

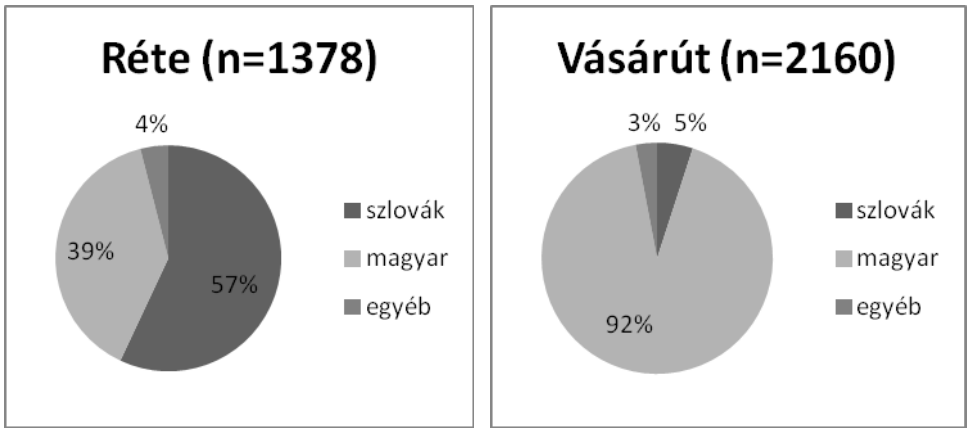

A fenti adatokat óvatosan kell kezelni, mivel ezek nem adnak képet a kétnyelvű emberek számáról. Vásárúton valószínűleg a nem magyar anyanyelvű 8% többsége is tud magyarul, Rétén a magukat szlovák anyanyelvűnek vallók közül szintén tudhatnak magyarul is. A következő táblázat az általános nyelvi megoszlást mutatja a nyilvános feliratokon.

2. grafikon. Nyelvek megoszlása a nyilvános feliratokon (2011. november)

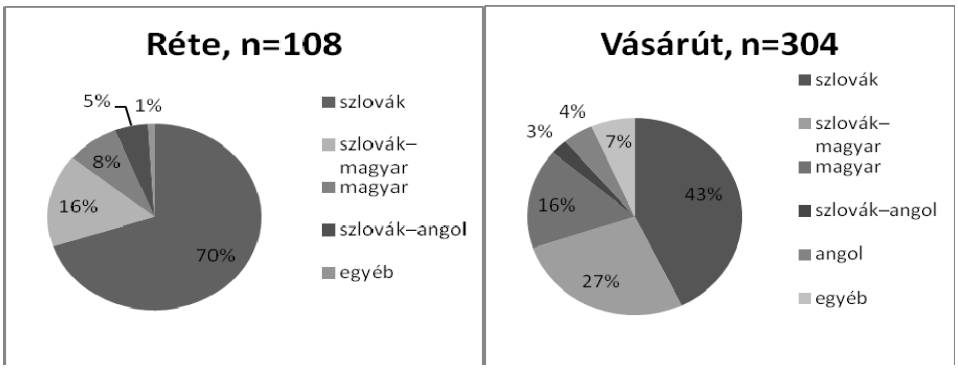

7. A nemzetiségi adatok valamelyest eltérnek az anyanyelvi adatoktól, általában a magyar nemzetiségűek száma kisebb, mint a magyar anyanyelvűeké. Rétén a lakosság 59%-a vallotta magát szlovák nemzetiségűnek, 37%-a magyarnak. Vásárúton 8%-a szlováknak, 90%-a magyarnak (portal.statistics.sk). A falvakban a harmadik legnagyobb csoportot alkotó romák nagy többsége beszéli a magyar nyelvet is.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 35

A falvak anyanyelvi arányainak különbsége világosan tükröződik a nyelvi tájképekben. Azaz Réte, ahol megfigyelhető a nyelvcsere folyamata, kevesebb magyar nyelvű felirattal rendelkezik. Általában elmondható, hogy az anyanyelvi adatokhoz képest kevesebb magyar felirattal találkozhatunk a falvakban, így előzetesen megállapíthatjuk, hogy inkább a nyelvek státusa közötti különbség tükröződik a nyelvi tájkép általános számaiban. Réte esetében a 38%-os magyar anyanyelvi arány mellett a feliratok 24%-a kétnyelvű szlovák–magyar vagy egynyelvű magyar, az 57%-os szlovák anyanyelvű lakosság mellett a feliratok 70%-a egynyelvű szlovák. Vásárút esetében a különbség még feltűnőbb: 5%-os szlovák anyanyelvű lakosság mellett a feliratok 42,8%-a egynyelvű szlovák. A 92%-os magyar anyanyelvű lakosság ellenére Vásárúton a feliratok 55,3%-a nem tartalmaz magyar nyelvű elemet. Általában még megállapítható, hogy az egynyelvű feliratok gyakrabban fordulnak elő, mint a kétnyelvű táblák, amelyek még Vásárúton is csak a feliratok egyharmadát teszik ki.

A nyelvi tájképben fellelhető kategóriák

Az eddig kialakított képet az átfogóbb értelmezés érdekében mindenképpen tovább kell finomítani. A következőkben a nyelvi tájkép alkategóriáit vizsgálom abból a szempontból, hogy milyen területeken jelennek meg az egynyelvű vagy kétnyelvű feliratok, illetve hol használják a szlovák és a magyar mellett megjelenő egyéb nyelveket. A vizsgálat során közelebbről fogok elemezni néhány jellegzetes vagy kivételes kétnyelvű, szlovák, magyar, angol, olasz vagy latin feliratot, illetve olyan táblát, amelyről az elvárással szemben hiányzik a felirat. Az elemzés során a helyi értelmezések, normák és azok kivételei kerülnek a középpontba a táblák megrendelői és olvasói szempontjából. A terepmunka és a korábbi kutatások alapján nyolc csoportba osztottam a feliratokat. A kategóriák segítségével könnyebben lehet közös magyarázatot, rendezőelvet találni az első látásra kaotikus nyelvi tájképre. A következő táblázat a kategóriákat és a rájuk jellemző nyelvválasztást foglalja össze. A táblázat azt is bemutatja, hogy az adott kategóriákban előforduló feliratok mekkora részét teszik ki az egész mintának.

1. táblázat. Nyelvi megoszlás a nyilvános feliratok különböző kategóriáiban

Kategória (minta %-a)	Réte	Vásárút
Nemzetközi (1,2)	–	szlovák
Állami (14)	szlovák	szlovák
Kereskedelmi (48,7)	szlovák	szlovák, szlovák–magyar, (magyar, angol, olasz)
Önkormányzati (16,7)	szlovák–magyar (szlovák)	szlovák–magyar (szlovák, magyar)
Egyházi (2,9)	magyar (latin)	magyar (latin)
Civil szervezetek (1,5)	magyar (szlovák)	magyar
Magánemberek (13,8)	szlovák	magyar, szlovák

A táblázatból kiderül, hogy Rétén a szlovákon kívül ritkán fordul elő más nyelv vizuális használata. A kétnyelvű táblákat majdnem kizárólag az önkormányzat állította. A ritkán előforduló, egynyelvű magyar feliratokért az egyházak és a civil szervezetek felelnek. A vállalkozók, kereskedők és a magánemberek vizuális nyelve a szlovák. Vásárúton a

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 36

nyelvi tájkép igen változatos. A nemzetközi és az állami feliratok szinte kizárólag szlovák nyelvűek, ami feltehetően többnyire egész Dél-Szlovákiára érvényes. A kereskedelemben a szlovák egynyelvű feliratok vannak enyhe többségben a gyakori kétnyelvű feliratok mellett. A magánemberek Vásárúton leginkább az egynyelvű magyar feliratokat preferálják.

A nemzetközi feliratok

Ez a kategória csak Vásárúton jelenik meg, ahol több európai uniós támogatásról találhatunk egynyelvű szlovák táblát. Ezek a táblák gyakran olyan intézmények közelében helyezkednek el, ahol a többi felirat kétnyelvű, mint például a magyar tannyelvű iskola esetében; ezért is feltűnőek ezek az egynyelvű táblák. Az intézmények dolgozói, vezetői általában azzal magyarázzák az egynyelvűséget, hogy pontos utasítást kapnak az adott központi állami szervtől, hogy hogyan kell egy ilyen táblának kinéznie, néha még a táblát is központilag küldik ki. Egyik fontos következményként megemlíthető, hogy az európai uniós szakszókincs nem terjedt el magyarul, pl. a *fond* szónak nem ismerik a magyarországi magyarban használatos *alap* megfelelőjét, vagyis az egynyelvű táblák gyarapíthatják az államnyelvből származó kölcsönszavak számát. Ahogy az egyik pedagógus elmondta: „nem hiszem, hogy lenne magyar szó ezekre a fondokra." Ennek szimbolikus jelentősége is van, pl. az „Investícia do vašej budúcnosti" (Befektetés a jövőnkbe) egynyelvű uniós hívómondat bizonyára nem támogatja a magyar nyelv használatát Vásárúton.

1. fénykép. Európai uniós felirat Vásárúton a magyar tannyelvű iskola ajtaján

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 37

Állami feliratok

Az állami feliratok (Rétén n=17, Vásárúton n=41) tipikusan azok a feliratok, amelyeket a helybeliek általában *hivatalos* feliratokként említenek. Ide tartoznak a központi állami szervek által megrendelt és ellenőrzött táblák, valamint a (korábbi) állami vállalatok feliratai. Ebben a kategóriában nincs különbség, gyakorlatilag kizárólag egynyelvű szlovák feliratokkal találkozunk.

Ebbe a csoportba tartoznak a közlekedési táblák és útirányjelző táblák is. A szomszédos falvakra és városokra utaló táblák kizárólag a szlovák helységneveket tüntetik fel. Tulajdonképpen, aki nem ismeri pl. Vásárút szlovák nevét, oda sem találhat, hacsak nem jön rá, hogy a *Trhová Hradská* nevű falut kell keresni a térképen és az útirányjelző táblákon. A helybeliek nem tartják fontosnak a magyar helységnevek feltüntetését a településen kívülre utaló tábláknál, legalábbis kommunikatív szempontból nem, szerintük mindenki ismeri az államnyelvi helységneveket, így a magyar helységneveknek csupán szimbolikus jelentősége lenne („jobban éreznénk magukat"). Ugyanakkor az is igaz, hogy a *Kétnyelvű Dél-Szlovákia* nevű „földalatti" szervezet tevékenységére néhányan, elsősorban a vásárútiak közül, már felfigyeltek, és azokat az állami szerveket, amelyek eltávolítják a kétnyelvű táblákat (pl. Dunaszerdahelyen), igen negatívan ítélik meg. Egy magát szlováknak valló család véleményét is megkérdeztem a helységnévhasználatról. Szerintük a térképek és az útjelző táblák esetében a helységnevek azért csupán az ország hivatalos nyelvén tüntethetőek fel, mivel a nemzetközi normák és szabályok megkövetelik az egynyelvűséget.

Mindenféle közlekedés, mobilitás egynyelvű feliratokkal párosul. Így a buszmegállókban található menetrendek vagy tájékoztatás, a vasúti megállók helységnévtáblái, illetve a különböző térképek csak szlovák nyelven fordulnak elő. Igen meglepő volt látni, ahogy az egyébként magyar nyelvű iskolai tankönyvekben is egynyelvű szlovák térképek szerepeltek.

A néhány angol nyelvű felirattól eltekintve egynyelvű szlovák vizuális nyelvhasználatot követ a posta és az állami szerencsejáték-társaság. A posta feliratai között nincs magyar nyelvű, de magyar nyelvű újságot és kétnyelvű képeslapot árusítanak a rétei és a vásárúti postán is. Annak ellenére, hogy a vásárútiak nem szoktak szlovák nyelvű üdvözlőlapot venni, a posta kizárólag szlovák nyelvű üdvözlőlapokat árul. Az üdvözlőlapokat így a vásárútiak a helyi újságosnál vásárolják, aki csak magyar nyelvűeket tart kínálatában. A postahivatal szóbeli nyelvhasználata Vásárúton majdnem kizárólag magyar, Rétén kétnyelvű. A postán dolgozók mind beszélnek magyarul, de nem szívesen nyilatkoznak a munkájukról. Habár a szlovákiai magyarok nemigen címeznek leveleket magyarul, mivel tiltja a postai szabályzat, a postai alkalmazottak szerint odatalálnak a szlovákiai magyar helységnevekre címezett küldemények is. A posta nyelvpolitikájához tartozik még, hogy amennyiben az alkalmazottak legalább 50%-a magyar, akkor használhatják a magyar nyelvet egymás között a dolgozók.

Végül egy utolsó „hivatalos" felirattípus: a veszélyre figyelmeztető táblák. Ezek a táblák kizárólag szlovákul fordulnak elő, habár a törvény érvényben levő változata (*Nyelvi jogok Szlovákiában* 2010, 23. p.) azt követelné, hogy magyar nyelvűek is legyenek olyan településeken, ahol 20% felett van a magyar lakosság.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 38

Kereskedelmi feliratok

A kereskedelmi feliratok (Rétén n= 47, Vásárúton n=157) központi jelentőségűek a teljes nyelvi tájkép szempontjából, mivel mindkét faluban közel a felét teszik ki az összes nyilvános feliratnak. Ezenkívül érdemes rögtön megjegyezni, hogy a kereskedelmi feliratok esetében markáns különbségek mutatkoznak meg a két település között.

Rétén a kereskedelmi feliratok majdnem kizárólag szlovákul fordulnak elő. Adatközlőim emlékeztek arra, hogy korábban több kétnyelvű felirat volt a faluban. Például az egyik élelmiszerboltnál nemrég egy felújításhoz kapcsolódóan cserélték le a szlovák–magyar kétnyelvű táblákat. A rétei magyar vállalkozók nem tartották fontosnak a magyar nyelv vizuális használatát. A magyar feliratokra vonatkozó kérdésemre az egyik vállalkozó így válaszolt: „Természetes volt [a szlovák nyelvű felirat], de nem is gondolkoztam rajta, mert minden magyar el tudja olvasni, és tudja, hogy miről van szó ... ezzel [a magyar feliratokkal] nem is foglalkoztunk, mert elértük azt a színvonalat, hogy minden magyar el tudja olvasni."

Vásárúton a kereskedelmi feliratok igen sokfélék. Ott is enyhe többségben vannak a szlovák egynyelvű feliratok (58), de majdnem ugyanannyi (52) kétnyelvű táblát is találunk. Vásárúton különösen érdekes kérdés, hogy a magyar vállalkozók miért hirdetik termékeiket szlovákul a magyar vevők számára. Az egyik bolttulajdonos a következőképpen nyilatkozott: „nem volt semmiféle táblám, és jöttek az ellenőrök, szóltam X-nek, hogy bármilyen táblát készítsen gyorsan. Legközelebb kétnyelvű táblát kérek." Az illető, aki egyben kulturális aktivista is, azt is hozzátette, hogy csípős megjegyzéseket kapott a rossz példa miatt. Arról is beszámoltak az adatközlők, hogy bizonyos üzleteknek korábban csak szlovák feliratai voltak, de most már kétnyelvűek a feliratok. A vállalkozók általában úgy gondolják, hogy a törvény kötelezővé teszi a szlovák feliratot, de a vásárútiak elvárják a magyar feliratot is.

A kereskedelem területén egynyelvű magyar feliratok is jelen vannak. Az egynyelvű kisebbségi feliratokat Barni és Bagna (2010, 7. p.) alapján „autonóm" feliratoknak nevezhetjük. Az autonóm feliratok elsősorban a közösségen belüli kommunikációt szolgálják. Rétén egyetlenegy ilyen felirattal találkozunk, az egyik szlovákiai magyar nyelvű sajtótermék hirdetéséről van szó. Vásárúton nagyobb számban (17) fordulnak elő egynyelvű magyar feliratok. Egyik jellegzetes típusuk az *ad hoc* táblák, vagyis ideiglenes feliratok. Ilyen pl. a krétával írt *pénteken őzpörkölt* egy étterem előtt. Azonkívül van egy-két vállalkozó, aki csak magyarul hirdet, kizárólag ilyen esetekben fordulhatnak elő a közeli települések magyar helységnevei is (pl. *Nádszeg*).

A kétnyelvű táblákra jellemző, hogy a szlovák szöveg megelőzi a magyart, ill. fölötte áll vagy balra tőle. Scollon és Scollon (2003, 119–120. p.) terminológiáját követve elhelyezésük alapján a szlovák a *preferált*, a magyar a *perifériális* kód. A vásárúti kereskedelmi táblákon ritkábban ugyan, de előfordul (10/52), hogy a magyar a preferált kód. Ugyanakkor többen állították, hogy a nyelvtörvények szerint a szlováknak kell felül lennie. (Ahol a lakosság 20%-a magyar, ott lehet a magyar is elöl/felül a kereskedelmi feliratoknál, l. *Nyelvi jogok Szlovákiában* 2010, 24–25. p.).

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 39

2. fénykép. A magyar preferált kódként, Vásárút

A kereskedelmi feliratokhoz kapcsolódóan is találkozunk az államnyelvből származó kölcsönszavakkal (vö. Lanstyák 2000, 155. p.). Közülük néhány már-már a szlovákiai magyar identitás szimbólumává vált, pl. a *horcsica, párki* és *zsuvi*. Ezeket a termékeket továbbra is magyar felirat nélkül látják a szlovákiai magyarok, így nem csoda, hogy a mindennapi beszédben gyakoriak ezek a kifejezések. A vásárúti cukrászdában viszont találhatunk egy érdekes feliratot, ami egyben az egyedüli felirat, ahol az említett kifejezések magyarországi változatát lehetett látni, illetve a kávézóban ez az egyetlen felirat, ahol a magyar szöveg van felül.

3. fénykép. „Zsuvi”, Vásárút

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 40

A kereskedelmi feliratok esetében a névhasználatra is vannak adataink. A személynévhasználat Dél-Szlovákiában elkerülhetetlen identitásjelző (bővebben l. Simon 2010, 64–80. p.). A kereskedelmi feliratok igen gyakran tartalmazzák a tulajdonos nevét. A női neveknél igen ritka az *-ová* nélküli név. Az *-ová* kihagyása feltehetőleg egyfajta nyilvános kiállásként értelmezhető, mivel az amúgy aktívan magyar kultúrával foglalkozó vállalkozók is tartanak „a fölösleges ellenőrzésektől", és inkább megtartják az *-ová*t.

A cégnevek között Vásárúton gyakoriak a „nemzetközi" nevek, általában angol vagy egyéb indoeurópai nyelv mintájára: *Ferrofruct, Judi Bar*. Szlovák üzletnevek szintén ritkán fordulnak elő. Magyar neveket éttermeknek, kocsmáknak adnak: *Korona vendéglő*, *Patkó vendéglő.* Az első esetben szlovákul is szerepel a típusnév (*Hostinec*). A másik esetben a név maga is le van fordítva a tábla túloldalán (*Potkova* [sic!]).

A szlovákon és a magyaron kívül más nyelvek ritkán tűnnek fel a kereskedelmi feliratokban, legalábbis európai összehasonlításban. A szlovákiai városokban is minden valószínűséggel több angol stb. felirattal találkozhatunk, mint a vizsgált falvakban. Vásárúton a nyilvános telefon felirata szlovák–angol kétnyelvű, a bankautomatán a „please insert your card", illetve szlovák megfelelője villog, később választani lehet még a német vagy a francia nyelvet is. A kétnyelvű szlovák–angol feliratok között vannak fordítások és hibrid hirdetmények is, például a réteieket *Horse Show*-ra invitálják, a program félig angolul, félig szlovákul van.

Szlovákiában nem csak pizzához, fagylalthoz kapcsolják az olasz nyelvet, hanem a kávéhoz is. Így nem ritka a *caffè* jelzés a kávét kínáló létesítményeknél. A vásárúti kávézó neve *Dolce Vita*, és a kávé, amit kínálnak, *Caffé del Moro,* aminek emblémája a cégtábla mellett található. A kávét fogyasztó automatikusan kap cukrot és kekszet, amit német–olasz nyelvű tasakokban adnak. A kávézó így a névválasztás és termékcsalád nyelvi összetételének segítségével teremt hozzáadott értéket; ezt a jelenséget szokták nyelvi kommodifikációnak is hívni (l. Duchène–Heller 2012). A magyar nyelv kommodifikációjával a terepmunka során nem találkoztam.[8]

A Vásárúton is gyakori nemzetközi és angol cégneveket azzal magyarázhatjuk, hogy a magyar névhasználatot egyre inkább kiállásként értelmezik, amit a vállalkozók igyekeznek elkerülni (vö. Lanstyák és Szabómihály 2009, 67. p.). A szlovák névhasználat, legalábbis Vásárúton, szokatlan, így egy nyugatias, nemzetközi névválasztás megoldja a problémát. Rétén többnyire csak szlovák cégnevekkel találkozunk, ott ez már természetes. Rétén a nemzetközi nevek inkább csak reklámfogásként értelmezhetőek. Vagyis a nyugat-európai hangzású nevekkel többek között arra az időre apellálnak, „amikor minden olyanra vágytunk, amit csak nyugaton lehetett kapni", ahogy az egyik rétei adatközlő fogalmazott.

Önkormányzati feliratok

Mindkét faluban az önkormányzati feliratok (Réte n= 20, Vásárút n=49) között található a legtöbb kétnyelvű tábla. Az önkormányzati táblákon, a hatályos rendelkezéseket

8. A székelyföldi termékek egyik ismertető jele a kétnyelvű címkézés, illetve magyar név (*Góbé* termék stb.).

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 41

követve (*Nyelvi jogok Szlovákiában*... 2010, 21. p.), a szlovák van preferált helyzetben, felül, balra, néha nagyobb betűvel stb.

Mindkét községnek magyar polgármestere van. A hivatalban a réteiek mégis inkább a szlovák nyelvet részesítik előnyben. A polgármester szerint annak ellenére, hogy a hivatalban magyarok dolgoznak, tízből kilenc rétei szlovákul akar kommunikálni velük. Vásárúton szlovák nyelven csak telefonon hallottam beszélni a községháza munkatársait. A községvezetés mindkét helyen elkötelezett a kétnyelvűség mellett, de Rétén anyagi források hiányára panaszkodtak (nincs elég emberük, hogy mindent lefordítsanak magyarra). Mégis elmondható, hogy inkább egyéb problémák foglalkoztatták a községvezetést, mint a kétnyelvűség biztosítása (vö. Mrva–Szilvássy 2011, 56–57. p.).

Vásárúton kilenc szlovák egynyelvű táblát találtam, Rétén hatot. Ha az önkormányzatok elkötelezték magukat a kétnyelvűség mellett, akkor ezek milyen táblák? Rétén például a szemetesek feliratai csak szlovák nyelvűek voltak (azóta már megváltozott a helyzet). Ezenkívül a szlovák iskola és óvoda táblái csupán szlovák nyelvűek. Érdemes megjegyezni, hogy a szlovákiai magyar iskolák és óvodák kétnyelvű tábláin mindig külön magyarázat is van szlovákul, hogy egy magyar tannyelvű intézménnyel (s *jazykom maďarským*) van dolgunk, de a szlovák intézményeknél csupán annyit találhatunk, hogy pl. *materská škola* (óvoda). Ez azt szimbolizálja, hogy a szlovák tanintézményeket kell jelöletlen alapesetnek tekinteni, illetve hogy ezekben az intézményekben akkor sem használják a kétnyelvű feliratokat, ha a lakosságnak több mint 20%-a magyar a településen. A magyar tannyelvű intézményekben viszont nem találkozunk autonóm (egynyelvű) magyar feliratokkal a nyilvános térben.

A falvak címerei között találunk egynyelvű szlovák címert és szlovák–magyar kétnyelvű változatot is. Például Vásárúton a polgármester autójára egynyelvű szlovák címer került. A polgármester szerint ez véletlenül történt, de megjegyezte, hogy talán így jobb is, mivel sokat jár Pozsonyba, és így nem kell attól tartani, hogy esetleg megrongálják az autót. Ez erősíti az általános szabályt, hogy a közlekedéshez, mobilitáshoz kapcsolódó feliratok csak szlovákul jelennek meg. Mindkét községházán találkozhatunk egynyelvű és kétnyelvű címerrel egyaránt, a kétnyelvű „hivatalosabb" összefüggésekben fordul elő. A vásárúti kukákon kétnyelvű címert láthatunk. Vásárút községének magyar nyelvű honlapján (www.vasarut.sk) sokáig a szlovák egynyelvű címert láthattuk. Elképzelhető, hogy annak hatására került már két hónappal a terepmunka után a *Vásárút* név a címer alá, és került le róla a *Trhová Hradská*, hogy a szlovák helynévhasznált okára rákérdeztem a honlap tervezőjénél.

Az egynyelvű, autonóm magyar önkormányzati feliratok Vásárúton öt esetben találhatóak meg. Köztük van a temető kapuja fölötti íven látható *feltámadunk* mondat (a temető WC-in viszont csak *Muži* és *Ženy* látható, ahogy a többi önkormányzati WC-n is). Ezenkívül az iskola ajtaján láthatunk autonóm magyar nyelvű órarendet, illetve az egyik központi épületen egynyelvű önkormányzati meghívót a Karády Katalin-estre. A kulturális életről mindkét faluban elmondható, hogy általában magyarul zajlik. Rétén viszont az óvodába és a szlovák iskolába járó gyerekek a falu kulturális eseményein szlovák (és angol) nyelvű műsorral lépnek fel.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 42

Egyházi feliratok

A hitélet mindkét faluban főleg magyarul zajlik. Rétén református és katolikus templom is található. A rétei katolikus templomban minden második szombaton szlovák nyelvű mise is van. A református egyház istentiszteletei csak magyarul zajlanak, de az evangélikus egyház minden második héten szlovák istentiszteletet tart a református templomban. A Rétén szolgáló katolikus pap szlovák anyanyelvű, a misék szövegét felolvassa magyarul, de a kiejtésén érződik, hogy a magyarnyelv-tudása gyenge, ami a magyar identitású hívőkben visszatetszést kelt (a katolikus egyház nyelvpolitikájáról l. Menyhárt 2004). Vásárúton csak katolikus templom található, és csak magyar nyelvű misék vannak, a plébános magyar anyanyelvű.

Az egyházak a nyelvhasználat szempontjából fontos intézmények, mivel az emelkedett magyar nyelvváltozat használatával jó néhányan már csak ott találkoznak. Az egyházak mégis kevés (Réte n=5, Vásárút n=7) táblát helyeznek el a nyilvános térben, habár az intézmények közül ők rendelkeznek a legnagyobb nyelvhasználati autonómiával. Az egyházi feliratok a templomok falán jelennek meg vagy a szenteket ábrázoló szobrok talapzatain. A táblák általában magyar nyelvűek, de előfordulnak régi (Vásárúton) és új, (Rétén) latin nyelvű feliratok is. Szlovák nyelvű plakátokat is láttam, de ezek mind a katolikus templom falain belül elhelyezett hirdetőtáblákon voltak, és a szlovák nyelvű vidékeken található egyházi központokból küldték őket. Rétén Szent Istvánnak állítottak emléket 2006-ban. A falu alapításának 750. évfordulóján egy ismert szlovákiai magyar fafaragó munkája került a katolikus templom melletti falhoz a következő szöveggel: *Stephanus Rex 1256-2006*. Az egyik helybeli szerint nem akartak azzal „provokálni", hogy *Szent István*t írjanak ki. Vásárúton érdekes a nemrég elkészült Szent Vendel-szobor táblája, amit üresen hagytak, mivel nem akarták kőbe vésni szlovákul is a nevét. Úgy vélték, hogy mivel ez nyilvános, központi téren áll, ezért nem terjed odáig az egyház nyelvhasználat autonómiája. A szobor üres táblája így egyfajta tiltakozásként is értelmezhető.

4. fénykép. Szöveg nélküli Szent Vendel-szobor, Vásárút

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 43

Civil szervezetek

A civil szervezetek feliratai ritkán találhatóak meg a falvakban (Réte n=5, Vásárút n=2). A Csemadok mindkét faluban aktív. Olyan eseményeket szervez, amelyek a magyar nyelv kulturális használatának szempontjából szimbolikusan is egyedülállóak. Az a kevés tábla, felirat, ami a falvakban megjelenik, hasonlóképpen a Csemadokhoz kapcsolódva, fokozottan a magyar kultúrához kötődik, ezek ráadásul autonóm feliratok, vagyis egynyelvű, vizuális magyar szövegek. Rétén a régi könyvtár előtt találhatunk egy *kopjafát,* amit a Csemadok állított, a kopjafára a *rendületlenül* szó van vésve idézetként a Szózatból. Vásárúton az önkormányzattal és más civil szervezettel közösen a Csemadok állított egynyelvű emlékszobrot Kossuth Lajosnak „a legrosszabb mečiari években" (1994), ahogy az egyik volt vezető fogalmazott. Szlovák nyelvű civil szervezeti feliratot a sport területén találhatunk Rétén.

5. fénykép. Nyelvileg „autonóm" Kossuth-szobor Vásárúton

Magánemberek

A magánemberek feliratai közé soroltam a saját kezűleg készült plakátokat, táblákat, házkapukban és kerítéseken látható feliratokat, illetve a falfirkákat, grafittiket. Rétén 13 különféle feliratot számoltam össze, Vásárúton 44-et. A magánemberek feliratai azért fontosak, mert leginkább ezeknek szabad a nyelvválasztásuk, azaz valamennyire spontán és természetes nyelvválasztást tükröznek (pl. Pavlenko 2012, 45. p.). Így feltehető, hogy ezen a területen volna a legtöbb magyar felirat, vagyis aki a népszámlálá-

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 44

son magyar anyanyelvűnek vallja magát, az feltehetőleg a saját portájára is magyarul ír ki valamit, vagy magyar nyelvű táblát vesz. A fenti okok miatt a magánemberek feliratainak nyelvi megoszlását érdemes külön bemutatni:

2. táblázat. Nyelvi megoszlás a magánemberek feliratainban

Nyelv(ek)	Réte	Vásárút
Szlovák	10	17
Szlovák–magyar	1	3
Magyar	2	20
Egyéb	–	4

A megoszlás Réte esetében megerősíti a nyelvcsere folyamatára tett korábbi megállapításaimat: a rétei magyarok már több területen leszoktak a magyarnyelv-használatról, normatív vizuális nyelvválasztássá vált a kereskedelemben és a magánemberek esetében is a szlovák. Vásárúton viszont a magyarok többsége azt tartja a legtermészetesebbnek, hogy magyarul írja ki a mondandóját. A számszerűen jelentősebb (10% fölötti) kategóriák között egyedül a magánemberek feliratai esetében találhatunk magyar dominanciát Vásárúton. Fontos megjegyezni, hogy ez szintén összefügg a számolási módszerrel. Ha egyazon feliratok abszolút számát vennénk alapul, és nem csak az egymástól különböző feliratokat, valószínűleg szlovák dominanciát állapítanánk meg ezen a területen is. Ennek egyik oka a táblák hozzáférhetőségéből, kereskedelmi forgalmazásából adódik. Vagyis a magánemberek feliratai gyakran kereskedelmi termékek, például „A kutya harap" típusú táblák gyártott formái az 1990-es években kezdtek tömegesen elterjedni.

A magánemberek feliratai között viszonylag ritkán találunk kétnyelvű táblákat. Egyrészt az emberek nem készítenek ilyeneket, másrészt kétnyelvű táblák nem kaphatók, illetve a törvények nem követelik meg a szlovák nyelv használatát szemben a kereskedelemmel, ahol a magyar nyelv csak a szlovák mellett jelenhet meg.

Szlovákiában lényegében nem kaphatóak magyar nyelvű felirattal rendelkező, magánemberek által keresett táblák. Például „A kutya harap" típusú magyar nyelvű táblákat a vásárútiak többnyire a győri vagy budapesti bevásárlóközpontokban szerzik be. Egy másik példaként a postaládákat és újságtartókat említhetjük meg, amiket a helyi postán lehet megvásárolni, kizárólag szlovák nyelvű felirattal (*Pošta*, *Noviny*). *Posta* feliratú táblát egy esetben lehet látni Vásárúton, ami úgy készült, hogy az š-ről a tulajdonos saját kezűleg lekaparta a mellékjelet.

Magyar nyelvű matricákat is látunk a postaládákon, de csak Vásárúton. A matricák valamelyik szlovákiai magyar nyelvű sajtótermék reklámjai. A neveken kívül ezek jelzik, hogy a ház lakója magyar. Rétén is van előfizetője az *Új Szó*nak vagy a *Vasárnap*nak, de ott a matricákat nem teszik ki a portákra, igaz, szlovák nyelvű sajtótermékek matricáit sem lehet megtalálni Rétén. Rétén a magánemberek magyar nyelvű táblái igen ritkák, az egyik kivétel a temetőben egy családi sírbolthoz készült világháborús emlékmű *Réte hősi halott honvédei* szöveggel és a hősök (1914–1918, 1941–1945) névsorával.[9]

9. Ugyanebben a temetőben van egy kétnyelvű önkormányzati emléktábla a máshol elhunytak emlékére. Ezzel szemben az előbb említett táblát magánember állította, ezért nem kellett rávésni az 1996 óta készült emlékművek esetében kötelező szlovák nyelvű feliratot (*Nyelvi jogok Szlovákiában*... 2010, 26. p.).

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 45

Vásárúton sok esetben az emberek saját kezűleg barkácsolják „A kutya harap” táblát és az újságtartót. Ilyenkor jellegzetesen csak magyar szöveg kerül rá, de egy-két ellenpéldát is sikerült találnom. Ha egy magyar illető egy magyar többségű faluban saját kezűleg készít szlovák egynyelvű táblát, akkor valószínűleg a vizuális nyelvhasználata normatív módon szlovák lehet, de Vásárúton ez inkább kivételszámba megy.

6. fénykép. Saját készítésű újságtartó és felirat, Vásárút

Következtetések

A magyar anyanyelvű beszélők számszerű jelenléte a dél-szlovákiai falvakban nem tükröződik a nyelvi tájképben. A magyar nyelv vizuális használata Dél-Szlovákiában messze elmarad például a német nyelv dél-tiroli használatától (Dal Negro 2009). Továbbá a vizsgálat alapján megállapíthatjuk, hogy a szlovák nyelvet széles körben használják a magyar falvak feliratain. Sőt, nemzetközi és állami, vagyis „hivatalos” táblák esetében nem ritka a kizárólag államnyelvi felirat sem, és vannak esetek, amikor a törvények kifejezetten tiltják a kisebbségi nyelvek használatát. A fentiek alapján kijelenthető, hogy az államnyelv vizuális használata nincs veszélyben, illetve nem szorul védelemre a megvizsgált falvakban, így annak védelme helyett sokkal inkább arra volna szükség, hogy a szlovák törvényalkotás megkönnyítse és támogassa a kisebbségi nyelvek vizuális használatát, amire a *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája* (7. cikk, d/pont) kötelezi is a szlovák kormányt. Természetesen több bátorítás érkezhetne a magyar közösség felől is, mivel a nyelvtörvények – rendkívül ellenséges alapideológiájuk ellenére – jóval több magyar vagy kétnyelvű feliratot engednének meg, mint amennyivel kutatásom során találkoztam.

A kétnyelvű feliratok általában az önkormányzathoz vagy a kereskedelemhez kapcsolódnak, és mindenképpen helyi jellegű táblák: a közlekedéssel, kommunikációval,

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 46

mobilitással vagy állami monopóliumokkal kapcsolatos feliratok kivétel nélkül csak szlovákul találhatóak meg. A legnagyobb változatosság a kereskedelmi és a magánfeliratok esetében fedezhető fel. Itt világosan látszik a két közösség közti különbség is. Rétén a vizuális nyelvhasználat normatív esetben szlovák, Vásárúton magyar. A magyar nyelv vizuális használata Rétén már nyilvános kiállásnak számít, ami kockázatos és kerülendő a személyes megítélés szempontjából. Vásárúton inkább az a vélekedés uralkodik, hogy a magyar nyelv vizuális használata természetes, de a mellette való állásfoglalás „nacionalista" hozzáállásnak minősülhet, amit a vásárútiak nagy többsége kerülendőnek tart. A terepmunka alapján elmondható, hogy a dél-szlovákiai magyarok inkább a magyar tannyelvű iskolák mellett állnak ki, a vizuális magyar nyelvhasználattal kapcsolatos kérdésekre viszont a „csak ne legyen semmi probléma", „nem szeretem a nacionalistákat" típusú megnyilatkozásokkal válaszolnak.

Az egynyelvű magyar nyelvi tájképet intézmények esetében leginkább csak az elhanyagolható számú egyházi és civil szervezeti felirat adja, habár némelyik magyar nemzeti jelképekhez kapcsolódik. Vásárúton egy-két *ad hoc* jellegű, ideiglenes kereskedelmi tábla is csak magyarul fordul elő, ami azt jelzi, hogy a vertikális, mindennapi nyelvhasználat a településen egyértelműen magyar (a „külsősök", pl. az ellenőrök számára fontos a szlovák). Vásárúton a magánemberek feliratai igényt jeleznek az autonóm magyar feliratok használatára. Ez azzal függ össze, hogy az adatközlők szerint természetes, hogy a magánemberek feliratai Vásárúton magyar nyelvűek legyenek. Rétén az adatközlők arra a kérdésre, hogy milyen nyelvű feliratot tennének ki a házukra, portájukra, általában úgy válaszoltak, hogy kétnyelvűt. Igaz, ez az eszmény nem tükröződik a tanulmányomban leírt gyakorlatban, amire leginkább a szlovák egynyelvűség jellemző.

A magánemberek vizuális magyar nyelvhasználatát valamelyest korlátozza, hogy Szlovákiában nemigen kaphatók kétnyelvű vagy magyar nyelvű táblák. Tapasztalataim szerint Székelyföldön például jóval több figyelmet fordítottak erre a kérdésre, és viszonylag könnyen voltak hozzáférhetők kétnyelvű, illetve egynyelvű magyar táblák. Természetesen történelmi gyökerek is állhatnak a különbségek mögött, de Misad (pl. 2009, 18. p.) tanulmányai alapján tudjuk, hogy Dél-Szlovákiában is volt már példa a magyarnyelvűség kibővülésre a kereskedelem területén, így amennyiben a vizuális magyar nyelvhasználat iránti igény komolyabb keresletté változik, valószínűleg a kínálat is bővülhet magyar nyelvű táblákkal a magyar nyelvű üdvözlőlapok mintájára. Fontos megjegyezni, hogy Vásárúton sem találkoztam olyan véleménnyel, hogy a magánfeliratokon kívül pl. a kereskedelemben lenne igény autonóm vizuális magyar nyelvhasználatra. Vásárúton is nagyon kevesen és inkább közvetetten tartják problémának a kis számú magyar feliratot, sokkal nagyobb nyelvi problémának érzik a fiatalok alacsonynak vélt szlovák nyelvtudását a településen.

„A szociolingvisták ma már nemcsak jegyzetfüzettel és diktafonnal járják a világot, digitális fényképezőgép is van náluk, amivel pillanatképeket rögzítenek arról, ami időközben »nyelvi tájképként« vált ismeretessé." (Blommaert 2012, 5. p.). Gorter és mtsai. (2012) szerint a kisebbségek esetében a nyelvi tájkép vizsgálata emeli a lakosság nyelvi tudatosságát, és a témával való foglalkozás jellegzetesen bátorítja a kisebbségi nyelvek vizuális használatát, ami tovább segítheti az adott nyelv szóbeli használatát is. A vizsgálat esetükben is arra döbbentette rá az aktivistákat és a döntéshozókat, hogy a spanyol államnyelv jóval dominánsabb Baszkföldön, mint ahogy addig gondolták.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 47

Továbbá, ennek eredményeként a kisebbségi nyelvhasználat revitalizációját támogató hivatalos szervek előírták az állami feliratok kétnyelvűségét, illetve a magánszférában bátorították a baszk nyelv vizuális használatát. Végül ugyanezek a helyi hivatalok rendelték meg a következő tanulmányt, amelyben Gorter és mtsai. (2012) megállapították a baszk nyelv növekvő vizuális jelenlétét mutató új tendenciákat.

Felhasznált irodalom

Barni, Monica–Carla Bagna 2010. Linguistic Landscape and Language Vitality. In Shohamy et al. (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Multilingual Matters, 3–18. p.

Ben-Rafael, Elizier et al 2010. Introduction. In Shohamy et al. (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Multilingual Matters, xi–xxviii. p.

Beregszászi Anikó 2005. „Csata" a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In Beregszászi Anikó–Papp Richard (szerk.): *Kárpátalja: Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 158–178. p.

Blommaert, Jan 2012. *Chronicles of complexity. Ethnography, superdiversity, and linguistic landscapes*. Tillburg Papers in Culture Studies 29. Tillburg University.

Cenoz, Jasone–Durk Gorter 2006. Linguistic landscape and minority languages. In Durk Gorter (ed.): *Linguistic Landscape. A New Approach to Multilingualism*. Clevedon, Multilingual Matters, 67–80. p.

Cséplő Ferenc 1995. *Réte – bástya és menedék. Helytörténet két egyházi könyv köré építve*. Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 3.

Dal Negro, Silvia 2009. Local Policy Modeling the Linguistic Landscape. In Shohamy, Elana–Durk Gorter (eds.): *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. London, Routledge, 206–218. p.

Edelman, Loulou 2009. What's in a Name? Classification of Proper Names by Language. In Shohamy, Elana–Durk Gorter (eds.): *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. London, Routledge, 141–154. p.

Gal, Susan 1979. *Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York, Academic Press.

Gal, Susan 2006. Language, its stakes and its effects. In Goodin, Robert–Charles Tilly (eds.): *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford, Oxford University Press, 376–391. p.

Gorter, Durk et al. 2012. The revitalization of Basque and the Linguistic Landscape of Donostia-San Sebastián. In Gorter, Durk, et al. (eds.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke, Palgrave, 148–163. p.

Duchène, Alexandre–Monica Heller (eds.) 2012. *Language in Late Capitalism. Pride and Profit*. New York, Routledge.

Hult, Francis 2009. Language ecology and linguistic landscape analysis. In Shohamy, Elana–Durk Gorter: *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. New York, Routledge, 88–104. p.

Jaworski, Adam–Crispin Thurlow 2010. Introducing Semiotic Landscapes. In Jaworski, Adam–Crispin Thurlow: *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London, Continuum, 1–40. p.

Landry, Rodrigue–Richard Bourhis 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology*, 16., 23–49. p.

Langman, Juliet–Lanstyák István 2000. Language negotiations in Slovakia. Views from the Hungarian minority. *Multilingua*, 19., 55–72. p.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 48

Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest, Osiris.

Lanstyák István–Szabómihály Gizella 2005. Hungarian in Slovakia. In Fenyvesi, Anna (ed.): *Hungarian Language Contact outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam, John Benjamins, 47–88. p.

Lanstyák István–Szabómihály Gizella 2009. Hungarian in Slovakia. Language management in a bilingual minority community. In: Nekvapil, Jiří–Tamah Sherman (eds.): *Language Management in Contact Situations. Perspectives from Three Continents*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 49–73. p.

Lou, Jia Jackie 2010. Chinese on the Side. The Marginalization of Chinese in the Linguistic and Social Landscapes of Chinatown in Washington, DC. In Shohamy et al. (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Multilingual Matters, 3–18. p.

Menyhárt József 2004. A katolikus egyház nyelvpolitikája Szlovákiában. In Lanstyák István–Menyhárt József (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről II*. Pozsony, Kalligram–Gramma, 28–51. p.

Misad Katalin 2009. *Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.

Mrva Marianna–Szilvássy Tímea 2011. Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle,* 13. évf. 1. sz. 37–58. p.

Nyelvi jogok Szlovákiában. Anyanyelvhasználati útmutató 2010. Somorja és Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet és Anyanyelvűnkért Polgári Társulat.

Opinion on the Act on the State Language of the Slovak Republic. *Venice Commission, European Commission for Democracy Through Law.* www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD(2010)035-e.asp, letöltve 2012. április 22.

Pavlenko, Aneta 2012. Transgression as the Norm: Russian in Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine. In Gorter, Durk et al. (eds.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke, Palgrave, 36–56. p.

Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája. Magyarul hozzáférhető: http://www.hhrf.org/prominoritate/1996/nyar12.htm, letöltve 2012. augusztus 24.

Scollon, Ron–Suzie Wong Scollon 2003. *Discourses in Place. Language in the Material World*. London, Routledge.

Shohamy, Elana 2006. *Language Policy: Hidden agendas and new approaches.* London, Routledge.

Shohamy, Elena–Shoshi Waksman 2009. Linguistic landscape as an ecological arena. Modalities, meanings, negotiations, education. In Shohamy, Elana–Durk Gorter (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London, Routledge, 313–331. p.

Simon Szabolcs 2010. *Nyelvi szondázások. Alkalmazott nyelvészeti tanulmányok a szlovákiai magyar nyelvhasználat köréből*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.

Sloboda, Marián 2009. State Ideology and Linguistic Landscape. A Comparative Analysis of (Post)communist Belarus, Czech Republic and Slovakia. In Shohamy, Elana–Durk Gorter (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London, Routledge, 173–188. p.

Szabómihály Gizella 2009. A nyelv szimbolikus funkciója a szlovák államnyelvtörvényben. *Magyar Tudomány,* 170. évf. 11. sz. 1329–1334. p.

Szabómihály Gizella 2011. *Milyen a dél-szlovákiai nyelvi tájkép? Egy- és kétnyelvű feliratok típusai a magyarlakta területeken*. Előadás a 43. Kazinczy Napok programjában. Kassa, 2011. október 28–29.

The Language act and minority rights in Slovakia, 2009. www.culture.gov.sk/aktuality/the-language-act-and-minority-rights-in-slovakia, letöltve 2012. április 22.

szemle-2012-3_szemle-2010-1.qxd 6. 1. 2013 13:43 Page 49

Petteri Laihonen

The Linguistic Landscape of Two Hungarian Villages in South-West Slovakia

The study of visual language use is a growing field with a wealth of methodological perspectives. Linguistic Landscape (LL) is seen among the mechanisms that transmit ideology into language practices. Resistance to dominant ideologies is typically displayed in the LL as well. The investigated 'Hungarian' villages have a Slovak dominant LL with nests of bilingual, Hungarian and other signage. International and governmental signs are exclusively in Slovak. However, the municipalities cherish Slovak-Hungarian bilingualism. Where Hungarians present an overwhelming majority, there Hungarian appears in commercial signs as a second language. As an infrequent exception to the rule, minority associations and the churches produce signs in Hungarian. Autonomous use of Hungarian is significant only in the signage of private individuals in a village where Hungarians form over 90% majority. The LL has become a mechanism escalating language shift in the village with a bilingual population. In order to reverse this, the dominant ideology of seeing the visual use of Hungarian in Southern Slovakia as a threat to state sovereignty should change towards facilitating and encouraging the visual use of Hungarian language both in public and private life.